

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**TÜRKİYE'DE BİLGİ ÜRETİMİ VE BİLİM
POLİTİKALARI ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU**

15-17 KASIM 2017 / KIRŞEHİR

BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayan
Orhan NEÇARE

ANKARA - 2018

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ALANINDA ALEVİLİK ÜZERİNE YAPILAN ALAN ÇALIŞMALARININ BİLİM ÜRETİMİNE KATKISI

FEVZİ RENÇBER*

ÖZ

Geçmişten beri Anadolu'da yaşanıl gelen Alevilik ve Bektaşilik örf, adet, gelenek ve görenekleriyle İslam mezhepleri tarihi alanında araştırılmaya ihtiyaç duyulan konulardan biri haline gelmiştir. Alevilik tartışmaları günümüz Türkiye'sinde tüm canlılığı ile devam ederken Aleviler ve Alevilik konusunda türlü yorumlar yapılmaktadır. Buna ilaveten Alevilik hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların çoğunun ilmî kıstaslar esas alınmadan oluşturulduğunu, büyük çoğunluğunda sübjektif değerlendirmeler yapıldığını ve bu çalışmalarla Aleviliğin asılsız inanç ve temellere dayandırılarak konumlandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Alevilik algısı içerisindeki farklı yaklaşımların birbiriyle uyuşmayan geleneksel uygulamaları ve yöreden yöreye farklılık gösteren ibadet şekilleri ile inanç unsurlarını bünyesinde barındırması Alevilik üzerine bilimsel nitelikli alan araştırmalarının yapılması zorunlu kılmaktadır. Geleneksel Anadolu Aleviliği, Aleviliği yaşayan ve yaşatanlardan öğrenilerek inanç, ibadet, kültür ve ahlak ilkeleri esas alınarak tarihsel ve güncel boyutlarıyla incelenmelidir. İlahiyat fakültelerinde Alevilik üzerine yaklaşık olarak 80-90 arası yüksek lisans çalışması yapıldığı görülmüştür. Sadece İslam mezhepleri tarihi alanında ise, ulaşabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak yaklaşık 22 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Yine ilahiyat fakültelerinde yaklaşık olarak 20-25 arası doktora çalışması yapıldığı görülmüştür. Ancak İslam mezhepleri tarihi anabilim dalında ulaşabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak yaklaşık altı adet doktora tezi bir adet kitap olmak üzere toplam 7 adet çalışma bulunmaktadır. Alevilik üzerine araştırma yapan batılı araştırmacıların aksine günümüz Türkiye'sinde belli bir döneme kadar tarihsel ve güncel boyutlarıyla Alevî-Bektaşî topluluklar üzerine akademik çalışmaların yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirildiğinde yapılan alan çalışmalarının bilim dünyasına verdiği katkı muhakkak tartışılmazdır. Bizde

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, fevzirenber@hotmail.com

bu çalışmamızda yüksek lisans ve doktora seviyesinde Alevîlik hakkında yapılan alan araştırmalarının bilim üretimine olan katkılarını tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevîlik-Bektaşîlik, Alan Çalışmaları, Bilgi Üretimi, Bilim Politikaları.

**CONTRIBUTION OF CASE WORK CONDUCTED ON ALEVISM
STUDIES TO SCIENCE PRODUCTION IN THE HISTORY OF
ISLAMIC SECTS**

ABSTRACT

From past to present, Alevism and Bektashism, which have lasted in Anatolia have become one of the topics that need to be investigated, with mores, customs and traditions in the history of Islamic sects. Whilst the controversy of Alevism lasting with all its vitality in today's Turkey, Alevism and Alawiyun are being interpreted which varied. In addition, when we are examined at the study conducted on Alevism, we observed that most of these studies are written without regard to scientific criterion, subjective evaluations are made in the majority of cases and Alevism is being tried to be positioned with these studies based on unfounded beliefs and bases. With the incompatible traditional practices of the different approaches in the Alevism perception and the different forms of worship that are different from the locals, and the inclusion of belief elements within it, is necessary to conduct scientific researches on Alevism. The traditional Anatolian Alevism is to be learned from living and living Alevism and studied with historical and current dimensions based on faith, worship, culture and morality principles. Approximately 80-90 graduate studies on Alevism have been pursued in the Faculty of Theology, As for that only in the history of Islamic sects, as far as that we can be able to reach there are about 22 masters thesis as case studies. It has also been observed that about 20-25 doctorate study have been pursued in the Faculty of Theology. However, as far as we can attain in department of history of islamic sects, as a case study, there are a total of 7 studies including a doctoral dissertation and one book. Unlike western researchers those who do conduct a study on Alevism, in cases where it is considered as a deficiency, the fact that academic studies on Alevism-Bektashism communities have not been carried out, with historical and current dimensions up to a certain period in today's Turkey, the contribution of the case studies made to the world of science is definitely non-contestable. In our study, we are going to discuss case study conducted on Alevism contributions to science production at the master and doctorate level.

Keywords: History of Islamic Sects, Alevism-Bektashism, Case Studies, Knowledge Generation, Science Policy.

GİRİŞ

Sosyal ve kültürel açıdan Alevîlik ve Bektaşîlik, tarihsel süreçte farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşimde bulunmuş ve günümüze kadar sürekli dönüşerek gelebilmiş bir inanç biçimidir. Bu durum kaçınılmaz olarak Alevîliğin senkretik bir yapıya sahip olmasında etkili olmuştur. Bu nedenle gerek oluşum ve gelişim aşamalarının tespit edilmesi, gerekse gelişim sürecinde etkisinde kaldığı unsurların mahiyetlerinin ve etki güçlerinin ortaya konulması için Alevîliğin bilimsel araştırmalara konu olması gerekmektedir. Son yıllarda birçok İslamî fırka veya grup, İslam Mezhepleri Tarihi çalışmalarını bağlamında ele alınmış ve araştırılmıştır. Bulut'un İslam Mezhepleri Tarihi için ifadeleri şu şekildedir.

İslam Mezhepleri Tarihi sadece tarihte ortaya çıkıp teşekkül etmiş tarihi mezhepleri incelemez, günümüzde yaşayan mezhepler, dini akımlar ve zümreleşme faaliyetleri de bu bilimin sahasına girer. Yaşayan siyasi ve itikadi mezheplerin günümüzdeki durumlarının ne olduğunu tarafsız bir gözle ortaya koymak bu sahanın araştırmacılarına düşen bir görevdir. Bu bağlamda yaşayan bir mezhebin farklı coğrafyalardaki uygulamalarını tespit etmek, zamanla oluşan farklılıkların sebeplerini irdelemek, hangi ülkede ne kadar mensubu olduğunu belirlemek, bunların dini yaşıntı ve anlayışlarını ortaya koymak önemlidir¹.

Bu çerçevede geçmişten beri Anadolu'da yaşanılabilen Alevîlik ve Bektaşîlik inancı konusu da; örf, adet, gelenek ve görenekleriyle Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde İslam Mezhepleri Tarihi alanında araştırılmaya ve değerlendirilmeye ihtiyaç duyulan konulardan biridir. Bilindiği üzere Alevîlik-Bektaşîlik alanında gerek popüler gerekse akademik nitelikli yayınların sayısında 1980'lerle birlikte büyük bir artış yaşandığından Alevîlik konusu giderek ulusal ve uluslararası kamuoyunda daha fazla gündeme gelmiştir².

Günümüz Alevîliğinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması için geleneksel Alevîliğin bütün gerçekliğiyle ortaya çıkarılması gerekmektedir. Dolayısıyla Alevîliğin inanç, ibadet, ahlaki boyutu ve kültürü bilimsel olarak incelenmelidir. Alevîlik, Türkiye'de yaşayan dinî gruplar arasında üzerinde konuşulan, görsel ve sosyal medyada en fazla gündeme gelen, bunun yanında hakkında pek çok yazı yazılan ve uluslararası platformlarda çokça tartışılan bir konu

¹ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2016, s.30.

² Ali Yaman, "Alevîlik ve Bektaşîlik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme", *Alevî ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri*, Ilgaz, 2010, s.34-35.

haline gelmiştir. Alevilik tartışmaları günümüz Türkiye'sinde tüm canlılığı ile devam ederken Aleviler ve Alevilik konusunda çok çeşitli yorumlar yapılmakta, özellikle Aleviliğin İslam'dan ayrı bir din, bir kültür, felsefi bir anlayış tarzı, solculuk, Zerdüştlük olduğu hatta "Alisiz Alevilik" gibi gerçeklerden uzak olan değişik kurgusal çıkarımlar gündeme gelmektedir. Alevilik hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların çoğunun ilmî kıstaslar esas alınmadan oluşturulduğunu, büyük çoğunluğunda sübjektif değerlendirmeler yapıldığını ve bu çalışmalarla Aleviliğin asılsız inanç ve temellere dayandırılarak konumlandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz³. Bu durum geleneksel Anadolu Aleviliğini, tarihsel geçmişiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu nedenle geleneksel Anadolu Aleviliğinin doğru biçimde anlaşılabilmesi, yöresel Alevilik anlayışlarının bilimsel araştırmalara konu olmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki bu yüzden, bilimsel nitelikten uzak olarak yazılmış bu eserler Aleviliği anlamayı zorlaştırmakla kalmayıp Aleviliğin yanlış anlaşılmasına da sebep olmakta ve bu anlamda ciddi bir kafa karışıklığına yol açmaktadır.

Alevilik algısı içerisindeki farklı yaklaşımların birbiriyle uyuşmayan geleneksel uygulamaları ve yöreden yöreye farklılık gösteren ibadet şekilleri ile inanç unsurlarını bünyesinde barındırması Alevilik üzerine bilimsel nitelikli alan araştırmalarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır⁴. Geleneksel Anadolu Aleviliği, Alevî muhataplardan öğrenilerek inanç, ibadet, ahlak ve kültür ilkeleri esas alınarak incelenmelidir. Alevilik ve Bektaşilik hakkında teorik ve pratik bilgiler bir araya getirilerek daha sağlıklı bilimsel çalışmaların yapılması bu meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu yüzden bilimsel niteliğe sahip; Aleviliği geçmiş, günümüz ve gelecek boyutlarıyla işleyecek ve gerçeğe uygun biçimde ortaya koyacak alan araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Biz de çalışmamızda İslam Mezhepleri Tarihi alanında Alevilik-Bektaşilik hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora alan çalışmalarının bilim üretimine katkısını ortaya koymaya çalışacağız.

Alevilik ve Bektaşilik hakkında yaptığımız araştırmalara göre YÖK ulusal tez merkezi veri tabanına göre; Psikoloji, Kelam, Sosyoloji, Din Sosyolo-

³ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2014, s.7-8, 11-12; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2005, s.15, 394; İlyas Üzüm, *Günümüz Bulgaristan Aleviliği : "Ne Heybeli Ne Torbalı"*, Horasan Yayınları, İstanbul-2005, s.7.

⁴ Alan araştırması nedir, alan araştırmasının çeşitleri ve önemi için bkz. Ali D. Arseven, *Alan Araştırma Yöntemi: (İlkeler, Teknikler, Örnekler)*, Kadioğlu Matbaası, Ankara-1993.

jisi, Müzik, Halk Edebiyatı, Hukuk, Siyasal Bilimler, Antropoloji, Halk Bilimi, Gazetecilik, Kamu Yönetimi, Sanat Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Uluslararası İlişkiler, Din Eğitimi, Halkla İlişkiler, Mimarlık, Tasavvuf, Müzik, Turizm, Felsefe, Dinler Tarihi, Güzel Sanatlar, Ormancılık, Sahne ve Görüntü Sanatları, Radyo-Televizyon, İnkılap Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi ve İslam Tarihi gibi değişik anabilim dallarında yaklaşık 360-400 arası yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır⁵. Yaptığımız araştırmaların neticesinde Alevilik birçok açıdan farklı ana bilim dallarının araştırmalarına konu olmuştur. Bu durum, Aleviliğin akademik dünyada çok tartışılan ve ilgi duyulan bir konu olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu noktada her bir anabilim dalı Alevilik ve Bektaşiliğin farklı bir yönünü anlatmaya, tanımlamaya, çözümlenmeye, analiz ve tahlil etmeye çalışmıştır. Bozkuş'un konu ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Günümüzde İslam Mezhepleri Tarihçileri bu bilim dalının araştırma alanını genişleterek mevcut siyasi, tasavvufi, felsefi ve mezhebi her türlü dini hareket ve disiplini antropoloji ve sosyoloji bilimlerinin tekniklerinden faydalanarak bizzat bu düşünce sistemlerinin mensuplarının inanç ve yaşayışlarından hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır. Alevilik dinî bir kimlik olarak İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalının konusu olmak durumundadır⁶.

Biz de bu çalışmamızda İslam Mezhepleri Tarihi alanında yapılan alan araştırmalarının bilgi üretimine katkısını tartışacağız.

1- Alevilik Hakkında İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Yüksek Lisans Tezi Olarak Yapılan Alan Çalışmaları

1. ŞENGÜL ALAZCIOĞLU	2003	Sungurlu ve Çevresindeki Alevilerin Kültürel ve Dinî Yapısı Culturel and religious structure of the alawism living in Sungurlu and its surroundings	Yüksek Lisans
----------------------	------	--	---------------

⁵ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, 05-07-2017.

⁶ Metin Bozkuş, Sivas Aleviliği, Fakülte Kitabevi, Isparta-2006, s.3.

2. FİKRİ KAYA	2003	Şarkışla Emlek Yöresinde Yaşayan Alevîlerin Kültürel ve Dinî Yaşantıları Üzerine Bir Araştırma A Research on Alevi's cultural and religious life living around Şarkışla-Emlek region	Yüksek Lisans
3. ÖMER KARA	2003	İstanbul'daki Alevî Vakıf ve Dernekler The Alaouite waqf and associations in İstanbul	Yüksek Lisans
4. ADİL SEYMAN	2006	Balkanlar'da Alevî Bektaşılık Alevism and Bektashism in Balkans	Yüksek Lisans
5. TALİP TUĞRUL	2006	Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği) Belief and worship in Tunceli Alevi's (The example of Sari Saltik ocağı)	Yüksek Lisans
6. ADEM AYDIN	2009	Akdağmadeni Yöresi Ardıçalını ve Bozhüyük Köylerinde Alevilik The Alavism within the vicinity of Akdağmadeni Ardıçalını and Bozhüyük villages	Yüksek Lisans
7. METİN KILIÇ	2009	Vezirköprü İlçesi Güldere ve İmircik Köylerindeki Alevî Vatandaşlarımızın Dinî İnanç ve Yaşayışları Vezirköprü county citizens of Alevis Güldere and İmircik village of religious belief and life	Yüksek Lisans
8. İBRAHİM GÖKDEMİR	2011	Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dinî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları, Religious life and common folk beliefs of Alawies who live at the town of Divriği	Yüksek Lisans

9. ŞABANALİ AHMED	2012	Bulgaristan'da Alevîlik: Yablanovo Örneği Alawism in Bulgaria: Yablanovo example	Yüksek Lisans
10. İHSAN ÜNLÜ	2013	Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı: Tercan Örneği Alevism and January Dedelik understanding :Tercan case	Yüksek Lisans
11. LOKMAN KILAVUZ	2015	Çat Alevîliği Alevism in Çat	Yüksek Lisans
12. İSKENDER TANIŞ	2016	Günümüzde Alevî-Sünnî İlişkileri (Isparta Yakaören Köyü Örneği) Alevi-Sunni relation at present (the example of Isparta Yakaören village)	Yüksek Lisans
13. NAZAN AĞALDAY	2016	Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevîlik The Alawism with all dimension of historical and cultural in Diyarbakır	Yüksek Lisans
14. RAMAZAN TARİK	2012	Tekirdağ Yöresi Alevî-Bektaşî Kültürü: Kılavuzlu Köyü Örneği The Alevi-Bektashi culture to Tekirdağ region: The example of Kılavuzlu vilage	Yüksek Lisans
15. LUAN AFMATAJ	2009	Arnavutluk Bektaşîliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu Albanian Bektashism, the begening, the developing and it's pozition today	Yüksek Lisans
16. METİN İZETİ	1998	Makedonya'da Bektaşîlik The Bektashi order in Macedonia	Yüksek Lisans
17. ALİ KOCADAYI	2013	Kaşdişlen Tahtacılarının Dinî ve Sosyo-Kültürel Yapısı Religious and socio-cultural construction of Kaşdişlen Takhtajis	Yüksek Lisans

18. MURAT ÇETİN	2010	Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği) The religious beliefs and lifestyles of Alewives (The sample of Gölyaka)	Yüksek Lisans
19. ALİ UYSAL	2002	Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri Cem foundation and its activities at the structure of Alawian organization	Yüksek Lisans
20. HACER TUNA	2011	Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergi- sinde Sunulan Alevîlik The Alawism has been presented in Pir Sultan Abdal culture and arts magazine	Yüksek Lisans
21. ERCAN TATLI	2008	Karacaahmet Sultan ve Karacaahmet Dergâhı The dergah of Karaca Ahmet Sultan	Yüksek Lisans
22. YAVUZ YILDIZ	2009	Gebze Caferi Toplumunun Sosyo-Kül- türel Yapısı (İnanç ve Değerler Bağla- mında Alan Araştırması) The socio-cultural construction of the Gebze Jaafari community	Yüksek Lisans

Yapılan araştırmalar neticesinde ilahiyat fakültelerinde yaklaşık olarak 80-90 arası yüksek lisans çalışması yapıldığı görülmüştür. Sadece İslam mezhepleri tarihi alanında ise, ulaşabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak yaklaşık 22 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

2-Alevîlik Hakkında İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Doktora Tezi Olarak Yapılan Alan Çalışmaları

1. AHMET TURAN	1973	Les Nusayrîs Turquie Dans La Région d'Hatay	Doktora
2. İLYAS ÜZÜM	1993	İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferilik	Doktora
3. METİN BOZKUŞ	1999	Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevîlerin İnançları <i>The Beliefs of Alawis living in Sivas and its surroundings</i>	Doktora
4. HARUN YILDIZ	2003	Amasya Yöresi Alevîleri: Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri <i>The Alawis in Amasya region their, history, beliefs and customs</i>	Doktora
5. CENKSU ÜÇER	2005	Tokat Yöresi Alevîleri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri <i>Alewis İn Tokat region, their history, beliefs, customs and tradition</i>	Doktora
6. FEVZİ RENÇBER	2012	Adıyaman'da Alevîlik <i>Alawism in Adıyaman</i>	Doktora
7. İLYAS ÜZÜM	2012	Günümüz Bulgaristan Alevîliği	Kitap ⁷

Yapılan araştırmalar neticesinde ilahiyat fakültelerinde yaklaşık olarak 20-25 arası doktora çalışması yapıldığı görülmüştür. Fakat İslam mezhepleri tarihi anabilim dalında ulaşılabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak yaklaşık altı adet doktora tezi bir adet kitap olmak üzere toplam 7 adet çalışma bulunmaktadır. İslam Mezhepleri Tarihi alanında ülkemizde Alevîlik üzerine yapılan alan araştırmaları söz konusu edildiğinde Sayın Prof. Dr. Ahmet Turan'ın önemli katkı ve yönlendirmeleri olduğu görülür. Kendisi alan araştı-

⁷ Alevîlik hakkında yapılan alan araştırmaları için yök tez merkezinden istifade edilmiştir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, 05-07-2017.

malarının yapılmasını sürekli teşvik ederek bu konuda farklı bir çalışma yöntemi geliştirmiştir. “Her şeyden önce, yöntem ve yaklaşım sorunu, doğru geçerli bilgiye ulaşabilme, onu toplayabilme ve değerlendirebilme-irdeleyebilme sorunudur. Araştırmacı, burada insan-topluluk-toplum-mekân ve zaman faktörlerini göz önüne alarak ne, nerede, ne zaman, neden/niçin, ne kadar, nasıl sorularına yanıt aramaktadır. Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmalarda, genelde bu faktörlerin ve soruların herhangi birisinin, ikisinin ya da daha çoğunun hesaba katıldığı veya dikkate alındığı söylenebilir”⁸. Bu noktada Sayın Prof. Dr. Ahmet Turan kendi çalışmalarında ve danışmanlık yaptığı doktora tezlerinde bu soruların cevabını bulmaya yönelik tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmuştur. Alevilik üzerine araştırma yapan Batılı araştırmacıların aksine günümüz Türkiye’inde belli bir dönem kadar bütün boyutlarıyla Alevî-Bektaşî topluluklar üzerine akademik çalışmaların yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirildiğinde bu çalışmaların bilim dünyasına verdiği katkı muhakkak tartışılmazdır. Bu noktada yüksek lisans ve doktora seviyesinde Alevilik hakkında yapılan alan araştırmalarının genel olarak bilim üretimine olan katkılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Bu çalışmaların genelinde kaynak kişiler dedeler ve taliplerden oluşmaktadır. Bu kişilerin hazırlanan mülakat veya anket sorularına verdikleri cevaplar derlenerek ilmi bir metotla yazıya geçirilmiştir. Alan çalışmalarının zorluğu düşünüldüğünde alana inilerek iğne ile kuyu kazarcasına bilginin peşine düşen araştırmacıların gösterdikleri çabalar Alevilik gibi bir konuda hayati önem arz etmektedir⁹. Bir taraftan Alevîlerin bilimsel çalışmaların konusu olmanın heyecanını yaşadıkları görülürken, aynı zamanda endişeli bakışlara da şahit olunmaktadır. Korku ve ümit arasında gerçekleştirilen gözlem ve mülakatlar neticesinde, kaynağından doğru bilgiye ulaşma gayreti içine girilmektedir. Görüşme kılavuzundaki soruların bazen tamamı, bazen de bir kısmı kaynak kişilere sorulmuş; verilen cevaplar olduğu gibi kayıt altına alınarak çalışma esnasında objektif bir tarzda işlenmiştir. Görüşme ve gözlemler köy, şehir merkezi ve Alevî vatandaşların yaşadığı diğer yerleşim yerlerinin bütününde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, görüşmeler yapılırken sadece Alevî çevreler değil, Sünnî çevreler de dâhil olmak üzere bütün sosyal gruplara ulaşmaya çalışıldığı görülmektedir.

2-Bu çalışmalarda bilginin kaynağı, doğrudan Alevî çevrelerin kendisi olmaktadır. Yine yapılan tezlerde genellikle Alevîlerce kaynak olarak kabul

⁸ İsmail Engin, “Alevilik ve Bektaşilik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu”, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Ankara -1999, s.121.

⁹ Alan araştırmalarında karşılaşılan problemler için bkz. Harun Yıldız, **Anadolu Aleviliği**, s.18-21.

edilen Alevî-Bektaşî klasiklerinden de faydalanılmıştır. Bunlar arasında *Buyruklar, Hüsniyeler, Kumru, Fazilet-nâmeler, Cavidannâmeler, Cengnâmeler, Menakıbnâmeler, Fütüvvetnâmeler, Kitâb-ı Dâr, Besmele Tefsiri, Saraynâme, Muhammed b. Hanefiyye Cengi, Makâlâtlar, Dil-Güşa, İlm-i Cavidân, Fevâid, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Fatıha Suresi Tefsiri, Hızırnâme, Erkân-nâmeler, Makteller, Dâstân-ı İbrâhim Edhem, Kitâb-ı Cabbâr Kulu* bulunduğu gibi; ayrıca yedi ulu ozan diye bilinen Nesimi, Fuzuli, Virani, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemini, gibi önemli Huruffilerin eserleri de vardır. Alevî sözlü kültürünün taşıyıcısı olan, Anadolu Alevî halk edebiyatının temelini oluşturan ve Alevî kültüründe söyledikleri delil kabul edilen Seyit Nesimi (ö. 1417), Şah Hatayi (ö. 1524), Fuzuli (ö. 1556), Yemini (ö. XV. yy), Virani (ö. XVI. yy), Pir Sultan Abdal (ö. XVI. yy), Kul Himmet (ö. XVI. yy) gibi Alevî ozanların sefalama, tevhid, mersiye, naat, düvazımam, miraciye, muharremiye, gülbank, deyiş, şiir ve nefeslerinden de kaynak olarak istifade edildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak Alevîlik-Bektaşîlik hakkında yapılan yerli ve yabancı araştırmacıların eserlerinden istifade edilmiştir¹⁰. Bu çalışmalar aracılığıyla; kendi ana kaynaklarına yabancılaşan, daha çok sözlü kültürün hâkim olduğu ve şekillendirdiği Alevî çevreler, Alevî-Bektaşî ana kaynaklarıyla buluşma imkânını da yakalamaktadır.

3-Yapılan çalışmalara baktığımızda Alevîlik tanımı, Alevîlikle ilgili kavram ve deyişler, Anadolu Alevîliğinin tarihsel gelişimi, Alevîliği oluşturan kültürel unsurlar, alan araştırmasına konu olan yörenin coğrafi dağılımı ve demografik verileri, Alevîlik inanç, ibadet ve erkânlarına yönelik uygulamalar, sosyal yapı ve inançların yansımış olduğu örf ve adetler, araştırmaya konu olan bölgenin Alevî-Bektaşî kurumları ve faaliyetleri, Sünni kesimlerle olan ilişkileri, devletten beklentileri gibi konular genel olarak işlenmiştir¹¹. Bu çalışmalarda Alevîlik olgusu bütün yönleriyle ele alınmış, bilimsel kriterlere göre objektif bir şekilde araştırmalara konu olmuştur. Bu alan araştırmalarına bakıldığında ve metodolojik olarak değerlendirildiğinde; büyük çoğunluğunun Alevîlik isimlendirmesinden başlayarak, doğuş sebepleri, teşekkül süreci,

¹⁰ Fevzi Rençber, **Hakk Muhammed Ali Aşk: "Adıyaman Alevîleri"**, Gece Kitaplığı, Ankara-2014. s.17-18.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Metin Bozkuş, **Sivas Alevîliği**, Fakülte Kitabevi, Isparta-2006; Harun Yıldız, **Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014; Cenksu Üçer, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2005; İlyas Üzümlü, **Günümüz Bulgaristan Alevîliği: "Ne Heybeli Ne Torbalı"**, Horasan Yayınları, İstanbul-2005; İlyas Üzümlü, **İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Caferilik**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1993; Fevzi Rençber, **Hakk Muhammed Ali Aşk : "Adıyaman Alevîleri"**, Gece Kitaplığı, Ankara-2014.

Alevîliğin nerede doğup hangi bölgelere yayıldığı, Alevîliğin kimlerle başladığı, ilk ve son temsilcileri, temel fikirleri ve kavramları, yazılı kaynakları ve çağdaş araştırmacıların eserleri, Alevîliğin alt kolları yani ocaklara ayrılması veya Alevîliğin irksal çeşitleri (Arap Türk Kürt), Alevîlerin ve Alevîliğin diğer dini gruplarla olan ilişkileri, Alevîliğin günümüzdeki durumu, Alevî büyüklerinin İslam düşüncesine katkıları şeklindeki konuları İslam Mezhepleri Tarihi dalının usulüne uygun bir şekilde araştırma konusu yaptıkları görülmektedir.

4-Türkiye’de Alevî-Bektaşî nüfusuyla ilgili spekülâtif pek çok rakam verilmektedir. Dolayısıyla yapılan bu tür alan çalışmalarıyla Alevî vatandaşların nüfusu ile ilgili gerçeğe en yakın rakamlar verilebilecektir. Bilginin kaynağı Alevîlerin kendisi olduğundan doğru bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelmektedir.

5-Alevî-Bektaşîler uzun dönem kapalı bir toplum olarak yaşadıklarından Sünnî kesimleri yeterince tanımamışlardır. Sünnî kesimler de, aynı şekilde merkezi otoriteden uzak yaşayan Alevîleri yeterince tanımamıştır. Alevîler ve Alevîlik, bilimsel çalışmaların konusu olduğunda bu olgu ve muhataplar üzerindeki yanlış izlenimler ve önyargılar ortadan kalkacaktır. Tarihsel süreç içerisinde yüzyıllardır bir arada yaşamış olmalarına rağmen sonuç olarak birbirine yabancı ve önyargılı iki toplum meydana gelmiştir. Dolayısıyla yapılan bu tür alan araştırmaları, birbirine yabancılaşmış bu iki toplumu yakınlaştırmaya, birbirini tanımaya yardımcı olacaktır¹².

6-Son yıllarda Alevî yazarlar tarafından Alevî kimliğini güçlendirmek için yazılan eserlerde Alevîlik farklı ideolojik bakış açılarıyla çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla Alevîlik ve Bektaşîliğin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili sorular farklı şekillerde cevap bulmuştur. Bu durum ise, hem Alevîlerin hem de diğer kesimlerin zihinlerinde daha fazla probleme sebep olmaktadır. Alevîlik ve Bektaşîliğin mahiyeti gibi büyük ölçüde müşterek olunması gereken bir konuda bu kadar farklı düşüncelere sahip, çok görünümlü Alevîlik tablosu toplumun diğer muhataplarını şaşırttığı gibi Alevîler arasında da kafa karışıklığına yol açmaktadır¹³. Bu konuda İsmail Engin şu ifadeleri zikretmektedir: *Alevîlik ve Bektaşîlik araştırmalarında her şeyden önce araştırma evreninin, örnekleminin, etnik ile dinî yapısının çok iyi bir şekilde ortaya konması gerektiğini göstermektedir. “Alevîlik ve Bektaşîlik üzerine yapılan çalışma-*

¹² Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Yılmaz, *Alevî- Sünnî Diyalogu -Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*, Asitan Yayıncılık, İstanbul-2011.

¹³ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s.15-16, 395; Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s.13.

*larda, bu hususa dikkat edilmediği, bilinçli ve(ya) bilinçsiz bir şekilde heterojen yapının, farklılıklarının dikkate alınmayarak, yok varsayılarak, "Alevîlik Türklüktür"; "Alevîlik Kürtlüktür"; "Alevîlik solculuktur"; "Alevîlik bir dindir"; "Alevîlik gerçek İslamiyettir-İslamiyetin özüdür" gibi genellemelere gidildiğini söylenebilir"*¹⁴. Haliyle yazılanlar arttıkça soruların cevabını bulmak daha zor hale gelmektedir. Bu şekilde Alevîlik ve Bektaşîlik günümüzde çok daha fazla renk ve farklılığıyla, gittikçe manevi özünden uzaklaşıp siyasal yahut ideolojik bir karakterde varlığını devam ettirmektedir. İşte tam bu noktada yapılan alan araştırmaları bu soruların cevabının bulunmasına çok önemli katkılar sağlamıştır¹⁵.

7-Alevî-Bektaşî klasik kaynaklarındaki Alevîlik ile yaşayan ve yaşatılan Alevîlik arasındaki benzerliği ve farklılığı tespit etme açısından yapılan alan araştırmaları çok önemli bilgiler vermektedir. Alana inilerek taraflarla yapılan mülakat, gözlem ve bilimsel betimlemeler neticesinde bu tür mukayese edilebilecek bilgilere ulaşılabilir. Aksi takdirde Alevîlik üzerine yazılacaklar klasik kitaplardaki bilgi olarak kullanılacaktır. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Alan araştırmalarında yapılan mülakat ve gözlemler birbirinden çok farklı Alevîlik tanımları ortaya çıkarmış değildir. Farklı Alevîlik tanımları ortaya çıkardığını kabul etsek bile elde edilen bilgileri klasik kaynaklardaki bilgilerle mukayese yapma imkânını araştırmacılara verecektir. "Alevîlik alan araştırmalarına getirilen eleştiri noktalarından bir tanesi de Sivas Alevîliği, Tokat Alevîliği, Adıyaman Alevîliği veya Amasya Alevîliği gibi farklı Alevîlik tanımlamaları ortaya çıktığıdır. Bu durumda sanki farklı Alevîlik çeşitleri varmış gibi algılanıyor. Bu durumun karışıklığa sebep olduğu ifade edilmektedir." Oysaki bu tür alan araştırmaları neticesinde geleneksel Anadolu Alevîliğinin yöresel farklılıklarının ortaya çıkarılmasının da bilgi olarak değerinin olduğunu söylememiz yerinde olacaktır¹⁶. Tunceli Alevîleri ile Adıyaman Alevîleri arasındaki fark nedir? Bu farklılığı ortaya çıkaran sebepler nedir gibi soruların cevap bulması aksi takdirde çok zor olacaktır.

8- Alevîlik ve Bektaşîlik hakkında teorik ve tarihsel çalışmaların yanında alan araştırmalarıyla elde edilecek, teolojik temel prensiplerini de işleyen bizzat bu kültüre sahip olanlardan derlenen bilgiler; konuyu daha olgun bir hale getirerek günümüz Alevî inanç ve kültürünün doğru bir şekilde ortaya konulmasına ciddi katkılar sağlayacaktır¹⁷. Dolayısıyla yapılan araştırmaları değer-

¹⁴ İsmail Engin, "Alevîlik ve Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu", s.122.

¹⁵ İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, s.194-195.

¹⁶ Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s.8, 14.

¹⁷ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s.17-18.

İlendirdiğimizde özellikle Alevîlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim merkezlerinin seçilmesi yapılan çalışmaların yerinde yapılmış çalışmalar olduğunu göstermektedir. Tokat, Amasya, Sivas Adıyaman, Balıkesir, Isparta, Mersin, Çorum, Erzincan ve Balkanlar özellikle Alevî-Bektaşî ve Tahtacıların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim merkezleridir.

9- Soya dayalı tarikatlardan veya yapılanmalardan oluşan gruplar için bir üst kimlik olan Alevîlik, günümüzde ana ocakların tekkesi durumundaki metbu tekkelere bağlılığa göre bir yapılanma sergilemektedir. Bu yapılanma yapılan alan çalışmaları ile alt kolları tespit edilerek bilimsel olarak incelenmektedir. Ocaklara bağlı olarak tarihsel gelişimini devam ettiren Alevîliğin anlaşılması açısından alan araştırmalarına konu olan bölgelerin bütün ayrıntılarıyla incelenmiş olması zaruri bir hal almıştır. İbadet ve erkânlarında dahi heterojen yapısından dolayı farklılıkları bulunan ocakların varlıklarının tespit edilmesi ancak yapılan alan araştırmaları ile mümkündür. “Ocakları anlamak Alevîliği anlamak ile eş değerdedir” desek abartmış olmayız¹⁸.

10- Alevîlik ve Bektaşîlik söz konusu edildiğinde bütün yönleriyle var olan bu problemi çözmek için her şeyden önce hem ideolojik hem de subjektif olan yaklaşımlardan kaçınılıp, bilimsel nitelikte olan çalışmalara öncelik verilmesi, konunun alan çalışmalarıyla ortaya konulması gerekmektedir¹⁹. Ülkemiz gerçekliğinde sürekli bir anlaşmazlıkla karşı karşıya kaldığına şahit olmaktayız. Yapılan alan çalışmaları ile problemleri ve talepleri Alevî dede ve talipler tarafından dinleme fırsatına sahip olmuş bulunmaktayız. Problem varsa bu problemlerin muhataplar dinlenerek tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde bize ait olan bir iç problem uluslararası bir problem olarak sürekli devletimizi ve milletimizi meşgul edecek bir gündem olarak karşımıza çıkacaktır. Masa başında yapılan toplantılar ve alınacak tedbirlerin ne kadar sağlıklı çözümler bulacağı ortadadır. Alevîlik çalıştayları olarak ifade edilen bir seri toplantının sonuçları teorik olmaktan öteye geçememiştir. Bu çalıştaylar Alevîlik ve Alevîlerin problemlerinin çözüme kavuşturulması noktasında ne yazık ki pratik çözüm üretmemiştir. Alevîlere ait problemlerin çözümünde Alevîleri yok sayarak makul bir sonuca varmamız asla mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla alan çalışmaları bu tür kollarında bize en sağlıklı bilgileri sunacaktır.

11- Avrupa’da yaşayan Alevîlerin örgütlenerek kurumsallaşması sadece antropologlar değil, teolog ve sosyologlar başta olmak üzere yabancı araştı-

¹⁸ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s.396,

¹⁹ Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s.7.

macıların araştırmalarına konu olmaktadır. Bu durum bize ait olanı bizden koparmak gibi bir sonuca götürmektedir. Bu sebeple AB ülkelerinde gerçeğe aykırı şekilde dile getirilen Alevîliğin öncelikle ülkemizde tanımlanmasının ve öğretilmesinin hâsıl olduğu aşikârdır. Bu durumda oryantalistler tarafından verilen Alevîlik ve Bektaşîlik, temel klasik kaynaklarıyla bağdaştırılmadan farklı bir din algısına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla günümüz Alevîliğinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması için geleneksel Anadolu Alevîliğinin bütün gerçekliği ile ortaya konulması, alan araştırmaları sonucu yapılan araştırmalar vasıtasıyla imkân bulacaktır.

12- İslam Mezhepleri Tarihi hakkında yazılan bazı kitaplarda Alevîlik ve Bektaşîlik başlığı olmadığından, okuyucular ve araştırmacılar Alevîlik hakkında alana inilerek yapılan bilimsel çalışmalara müracaat etmektedirler. Aksi takdirde Alevîlik hakkında zihinlerindeki sorulara cevap bulmak çok zor olacaktır. Cevabı bulunmayan sorular ve çözüme kavuşturulmayan problemler büyüyerek farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla alan araştırmalarının böyle bir ihtiyacı ortadan kaldırması açısından bilim dünyasına, araştırmacılara ve okuyuculara verdiği katkı çok yerindedir.

SONUÇ

Alevîlerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim merkezlerinde özellikle ilahiyat bilgisine sahip araştırmacılar tarafından bu tür alan araştırmalarının yapılması ihtiyaç halini almıştır. Özellikle Alevîliği ve Alevîleri İslam'dan koparmak isteyen kişi ve kuruluşların Alevîlik algısına bilimsel çalışmalar aracılığıyla engel olunması bir gerekliliktir. Yapılan Alevîlik tanımlarına baktığımızda çeşit çeşit tanımların ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bu bağlamda Alevîlik ve Alevîler tarihi, özellikle kökleriyle buluşturularak Alevîliğin kendisi anlatılmalıdır. İşte tam nu noktada "Alevîlik nedir?" sorusuna cevap bulma ümidiyle alan araştırmalarına yoğunlaşan araştırmacıların elde ettikleri bulgular çok önemli bir muhtevaya sahip olmaktadır. Bu soruya Alevîler dışında herkes cevap bulma yarışına girerken, Alevîliği kendi değerlerinden uzaklaştırma çabasına bilerek veya bilmeyerek su taşımış olmaktadırlar. Aksi takdirde Alevîler her dönem ülkemizde birlik ve beraberliğimizi zedeleyecek yapıların hedefi haline gelmiş olabilirler. Özellikle "Alevîlik nedir?" sorusunun cevabının, teolojik temellere dayalı olarak İslam mezhepleri tarihi nosyonuna sahip araştırmacılar tarafından verilmesi bir zarurettir. Klasik kaynaklarda tasavvur edilen Alevîliği, Alevîler bilmediği gibi Sünniler de Alevîliği bilmemektedir. Bu çalışmalar bu yakınlığı ve tanışmayı hızlandıracaktır. Sonuç olarak âcizane tavsiyemiz ilahiyat fakültelerinde Alevîlik Bektaşîlik derslerinin zorunlu, diğer fakültelerde ise seçmeli ders olarak okutulması çok ye-

rinde olacaktır. Aksi takdirde kendi değerlerine yabancı bir toplum halini almak kaçınılmaz olur. Bunun için de ilahiyat fakültelerinde temel bir ders olarak eğitim ve öğretim programlarına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden bilimsel niteliğe sahip, Alevîliği gerçeğe uygun biçimde öğretecek akademisyenler tarafından ilahiyat ders programlarında öğretilmesi ülkemiz ve bölgemiz açısından hayati bir öneme sahiptir. Ayrıştıran değil birleştiren bir eğitim anlayışı çerçevesinde Alevîlik ve Bektaşîlik derslerinin yüksek din öğretiminde ele alınması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Arseven, Ali D., **Alan Araştırma Yöntemi: (İlkeler, Teknikler, Örnekler)**, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1993.
- Bozkuş, Metin, **Sivas Alevîliği**, Fakülte Kitabevi, Isparta-2006.
- Bulut, Halil İbrahim, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2016.
- Engin, İsmail, “Alevîlik ve Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu”, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Ankara -1999, s.121-123.
- Rençber, Fevzi, **Hakk Muhammed Ali Aşkı : “Adıyaman Alevîleri”**, Gece Kitaplığı, Ankara-2014.
- Üçer, Cenksu, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara- 2005.
- Üzüm, İlyas, **Günümüz Alevîliği**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.
- Üzüm, İlyas, **Günümüz Bulgaristan Alevîliği: Ne Heybeli Ne Torbalı**, Horasan Yayınları, İstanbul-2005.
- Üzüm, İlyas, **İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Caferilik**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1993.
- Yaman, Ali, “Alevîlik ve Bektaşîlik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, **Alevî ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri**, Ilgaz-2010, s.34-35.
- Yıldız, Harun, **Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
- Yılmaz, Hüseyin, **Alevî- Sünni Diyaloğu -Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme**, Asitan Yayıncılık, İstanbul-2011.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, 05-07-2017.